

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Ghepardul este o carte singulară. Mai întâi, fiindcă Lampedusa a scris numai un roman (alături de câteva nuvele, eseuri și fragmente autobiografice apărute postum). Apoi, fiindcă romanul a avut un destin ieșit din comun: respins rând pe rând de mai multe mari edituri italiene, a fost publicat în cele din urmă de Editura Feltrinelli în 1958, la un an după moartea autorului, datorită intuiției fără greș a scriitorului Giorgio Bassani, și a cunoscut un fulgerător succes, amplificat de ecranizarea de referință a lui Luchino Visconti din 1963. În sfârșit, fiindcă a fost încununat cu Premiul Strega – caz unic, în istoria literaturii italiene, de acordare postumă a unei distincții. Dar nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat dacă Lampedusa n-ar fi reușit ceea ce puțini autori au făcut vreodată: să povestească declinul familiei Salina și al unei întregi lumi, învăluindu-l în lumina ironic-melancolică a unui farmec dureros, care ne fascinează cu precădere pe noi, oameni moderni îndrăgostiți de crepuscul.

Despre Giuseppe Tomasi, duce de Palma și principe de Lampedusa, născut pe 23 decembrie 1896 la Palermo, fiul său adoptiv, Gioacchino Lanza Tomasi, mărturisea că era un „om al tainelor“. Că a fost și a rămas așa se poate vedea din faptul că nici azi, la aproape șapte decenii de la moartea sa, biografii nu cunosc din viața aristocratului sicilian decât foarte puține lucruri. În timpul Primului Război Mondial a luptat ca ofițer de artilerie în armata italiană, a fost prizonier în Ungaria și, după ce a evadat, s-a întors în Italia pe jos. S-a căsătorit în 1932 cu baroneasa Alessandra Wolff Stomersee. Nesuportând guvernarea lui Mussolini, a trăit lungi perioade în străinătate, iar după război a revenit la Palermo. În 1955 a început să scrie *Ghepardul*, al cărui plan îl avea în minte de mulți ani. A murit la Roma pe 23 iulie 1957, înainte de publicarea romanului (*Il Gattopardo*, Feltrinelli, 1958; Humanitas Fiction, 2011, 2017, 2023), până astăzi cea mai vândută carte italiană în lume. Printre scrierile sale apărute postum se numără *Sirena și alte povestiri* (*I racconti*, 1961; Humanitas Fiction, 2016), pe care le-a conceput în ultimii săi doi ani de viață, *Lezioni su Stendhal* (1977), *Invito alle Lettere francesi del Cinquecento* (1979), *Letteratura inglese*, 2 vol. (1990–1991), *Călător prin Europa. Epistolar 1925–1930* (*Viaggio in Europa. Epistolario 1925–1930*, 2006; Humanitas, 2016).

GIUSEPPE TOMASI DI LAMPEDUSA

GHEPARDUL

Traducere din italiană de
GABRIELA LUNGU

Ediție îngrijită și cuvânt înainte de
GIOACCHINO LANZA TOMASI

HUMANITAS
fiction

Cuvânt înainte

Giuseppe Tomasi di Lampedusa n-a apucat să-și vadă operele tipărite. În aprilie 1957 i-a fost diagnosticată o tumoare pulmonară, iar la sfârșitul lui mai a făcut o călătorie a speranței la Roma, unde va muri în 23 iulie. Trecuse deja un an de când încerca să publice *Ghepardul*. Romanul fusese prezentat editurii Mondadori și fusese refuzat, apoi fusese trimis editurii Einaudi, și cu puține zile înainte de a muri autorul a primit o altă scrisoare de refuz. Scriitorul credea cu toată tăria în valoarea acestei opere. Înainte de a pleca spre Roma, Lampedusa redactase două scrisori testament, una adresată soției Alessandra (Licy) Wolff Stomersee¹ și cealaltă mie, fiul său adoptiv². În 30 mai îi scrisese și lui Enrico Merlo³. Scrisoarea către Merlo și scrisoarea-testament adresată mie au fost găsite în anul 2000 de Giuseppe Bianchieri, nepotul principesei, într-un volum din

1. Psihanalistă, fiica lui Boris Wolff Stomersee și a lui Alice Barbi, o celebră cântăreață de lieduri apropiată a lui Johannes Brahms în ultimii ani de viață ai compozitorului.

2. Gioacchino Lanza di Assaro făcea parte dintre tinerii apropiați lui Lampedusa, în ultimii ani ai vieții sale. Văr de departe al lui Lampedusa este adoptat de către acesta în 1956. Profesor de Istoria muzicii și organizator muzical, este în momentul de față director al Teatrului San Carlo din Napoli.

3. Enrico Merlo, baron de Tagliavia. Consilier al Curții de Conturi a regiunii Sicilia, face parte din grupul restrâns de prieteni culți ai lui Lampedusa, erau de altfel singurii care îl recunoșteau ca atare. Merlo și Lampedusa se întâlneau în fiecare zi la cafenea Caflish.

Călătoriile căpitanului Cook. Principesa luase de la soțul ei obiceiul să se folosească de cărți pentru a ascunde documente secrete. Și uneori amândoi soții pierdeau documentul sau chiar bancnote ascunse: să uiți cartea avea același efect pe care l-ar avea în zilele noastre să uiți passwordul.

Scrisoarea către Enrico Merlo însoțea un exemplar dactilografiat al romanului, cu o scurtă descriere a legăturilor dintre personajele reale și cele imaginare. Indicațiile sunt univoce, cu excepția lui Tancredi, pentru care spune că s-a inspirat din trăsăturile mele fizice și din cariera politică a celor doi senatori Lanza di Scalea: Francesco și Pietro. Francesco, exilat în Toscana și numit de rege, după Unire, senator, militase în stânga moderată și concurase fără succes la alegerile pentru postul de primar al orașului Palermo. Fiul său, Pietro, fusese ministru de Război în guvernul Facta și ministru al coloniilor, în primul guvern Mussolini. Politician de profesie, subsecretar în timpul războiului din Libia, trecuse de la stânga moderată la dreapta. Corespundea deci portretului făcut de Tomasi în capitolul neterminat din *Ghepardul*, intitulat „Canțonierul casei Salina”: „Tancredi era încă prea tânăr pentru a aspira la funcții politice precise, dar activitatea lui și banii de curând obținuți îl făceau indispensabil oriunde. El milita în extrem de profitabila nuanță de «extrema stângă a extremei drepte», o magnifică trambulină care urma să-i permită acrobații admirabile și admirate, dar știa să-și mascheze cu înțelepciune intensă activitate politică cu o indiferență și o ușurință a exprimării care îi împăca pe toți.”

Pe vremea scrisului de mână, amploarea corespondenței era dictată de mărimea colii de hârtie împăturite în patru. Se scria până la terminarea ei și deseori ultima frază și semnătura ajungeau pe lateral. Pentru un autor care explică unui sicilian cult și expert sensul propriului roman, scrisoarea către Merlo este o comunicare laconică. O manifestare de „understatement” ridicat la rangul de model de comportament etic și estetic în același timp.

*Domniei sale
Baronului Enrico Merlo di Tagliavia
Personal*

30 mai 1957

Dragă Enrico,

În mapa de piele vei găsi manuscrisul dactilografiat al Ghepardului. Te rog să ai grijă de el, pentru că este singurul exemplar pe care îl am. Te mai rog să-l citești cu grijă, pentru că fiecare cuvânt a fost cântărit și multe lucruri nu au fost spuse clar, ci doar pe jumătate.

Mi se pare că prezintă un oarecare interes, pentru că se referă la un nobil sicilian într-un moment de criză (ceea ce nu înseamnă doar cea din 1860), felul în care el reacționează la această criză și cum se accentuează decăderea familiei sale până la risipirea ei aproape totală; toate astea văzute dinăuntru cu o oarecare participare a autorului și fără nici o ranchiună, cum se întâmplă în schimb în Viceregii¹.

E de prisos să-ți spun că „principele de Salina“ este principele de Lampedusa, Giulio Fabrizio, străbunicul meu, fiecare lucru e real: statura, matematica, falsa violență, scepticismul, soția, mama nemțoaică, refuzul de a fi senator. Părintele Pirrone este și el real, chiar și numele. Cred că i-am făcut pe amândoi mai inteligenți decât erau cu adevărat.

Tancredi este, din punct de vedere fizic și comportamental, Giò; din punct de vedere moral un amestec între senatorul Scalea și fiul său Pietro. Angelica nu știu cine este, dar amintește-ți că Sedàra, ca nume, seamănă mult cu „Favara“².

Donnafugata, ca localitate, este Palma, ca palat, e Santa Margherita. Țin mult la ultimele două capitole: „Moartea lui Don Fabrizio“, care a fost întotdeauna singur, chiar dacă avea o soție și șapte copii; povestea care pecetluiește totul, cea cu moaștele, e absolut autentică și văzută de mine însumi.

Sicilia este aceea care este: cea din 1860, de dinainte și dintotdeauna.

1. Roman de Federico de Roberto, tradus și în limba română. (N. tr.)

2. Localitate siciliană aflată în provincia Agrigento. (N. tr.)

*Cred că totul este impregnat de o proprie poezie melancolică.
Eu plec astăzi, nu știu când mă voi întoarce; dacă vei vrea să-mi
scrii, poți s-o faci pe adresa doamnei Biancheri
Via S. Martino della Battaglia 2*

Roma

*Cu multe dragi salutări
al tău
Giuseppe*

[Pe spatele plicului:]

*Fii atent: câinele Bendicò e un personaj foarte important și
aproape că este cheia romanului.*

Scrisoarea-testament poate fi utilă pentru a înțelege talentul scriitorului. Pentru că ea este compusă în stilul acestui tip de scrisoare, dar în același timp dezvăluie o iscusință a scrisului care îngemănează forța comunicării afective cu un control atent al lexicului și al frazei. Lecturile stendhaliene formaseră un discipol.

Pentru Giò

Mai 1957

Dragul meu Gioitto,

*Doresc ca, fie și după ce cortina va fi căzut, să afli cât îți sunt
de recunoscător pentru alinarea pe care prezența ta mi-a dat-o în
acești ultimi doi sau trei ani ai vieții, care au fost pentru mine
grei și întunecați, dar care, dacă nu ai fi fost tu și draga de
Mirella¹, ar fi devenit pur și simplu tragici. Existența noastră,
a Licyei și a mea, era pe punctul să se ofilească total, din cauza
grijilor și a vârstei, atunci când dragostea, prezența constantă,
însăși grațioasa voastră existență au adus puțină lumină în întu-
nericul nostru.*

1. Mirella Radice, logodnică și apoi soție a fiului adoptiv, Gioacchino Lanza di Assaro.

Eu am ținut foarte mult la tine, Gioitto; n-am avut niciodată un fiu al meu, dar nu cred că l-aș fi putut iubi mai mult decât te-am iubit pe tine.

[...]

Acest gen de scrisoare se termină de obicei prin a cere iertare pentru greșelile care au fost făcute; trebuie însă să-ți spun că oricât de mult aș căuta în memorie, nu-mi amintesc să-ți fi făcut vreun rău; dacă memoria ta își aduce aminte de ceva, să fi sigur că a fost fără voie; îți cer totuși iertare.

Aș mai vrea să te rog să încerci să publici Ghepardul. Te rog să le spui Giovannei, lui Casimiro și lui Lucio¹ că le sunt foarte, foarte recunoscător pentru afecțiunea constantă pe care mi-au arătat-o întotdeauna; Piana² a fost una din puținele oaze de lumină în întunecații mei ani din urmă; spune-le că îi rog să-ți dăruiască ție și Mirellei iubirea pe care mi-o purtau mie.

Te rog să-i citești această scrisoare lui Licy.

Îmi iau rămas-bun îmbrățișându-vă pe tine și pe Mirella cu toată dragostea posibilă și cu cele mai bune urări pentru fericirea voastră.

În aceleași zile de la sfârșitul lui mai și-a scris și testamentul. Redactat concomitent cu o scrisoare având titlul:

Ultimele dorințe private – testamentul se află într-un plic separat.

Este textul iritat al unui om sigur că va muri.

Doresc, adică vreau, ca la moartea mea să nu se facă nici un fel de anunț, nici în ziare, nici în vreun alt mod. Funeraliile trebuie să fie cât mai simple posibil, la o oră incomodă. Nu doresc

1. Giovanna, Casimiro și Lucio Piccolo di Calanovella, veri de gradul întâi, pe linie maternă, ai lui Lampedusa. Casimiro se ocupa cu pictura și fotografia, Lucio cu compoziția și poezia. Lucio a fost descoperit de Eugenio Montale. Opera sa poetică este publicată la editurile Mondadori și Scheiwiller și a fost tradusă în engleză: *Collected Poems of Lucio Piccolo. Translated and Edited by Brian Swann and Ruth Feldman*, Princeton University Press, Princeton, 1972.

2. Piana degli Albanesi, localitate în provincia Palermo. (N. tr.)

GHEPARDUL

Partea întâi

Mai 1860

„*Nunc et in hora mortis nostrae. Amen.*“¹

Rugăciunea din fiecare zi a rozariului se terminase. Timp de o jumătate de oră vocea calmă a Principelui reamintise Misterele pătimirii; timp de o jumătate de oră alte voci, amestecate, țesuseră un murmur unduitor din care se desprinseseră florile de aur ale unor cuvinte rar folosite: iubire, neprihănire, moarte; și cât durase acel murmur salonul rococo părea să-și fi schimbat înfățișarea; până și papagalii care-și deschideau aripile irizate pe mătasea tapiseriei apăruseră cuprinși de sfială; chiar și Magdalena, între cele două ferestre, păruse mai degrabă o pocăită decât o blondă frumoasă, pierdută în cine știe ce visuri, cum putea fi văzută întotdeauna.

Acum vocea tăcuse și totul se întorcea la ordinea sau la dezordinea obișnuită. Pe ușa pe care ieșiseră servitorii, dogul Bendicò, întristat de propria-i excludere, intră dând din coadă. Femeile se ridicau agale și unduitoarea retragere a fustelor descoperea încetul cu încetul nudurile mitologice care se deseneau pe fondul lăptos al pavimentului. Rămase acoperită doar o Andromedă, pe care sutana părintelui Pirrone, întârziat în rugăciunile sale suplimentare, o mai împiedică o vreme să-l revadă pe argintatul Perseu, care, zburând peste talazuri, se grăbea să-o salveze și să-i primească sărutul.

1. „Acum și în ceasul morții noastre. Amin“, sfârșitul ultimei rugăciuni a rozariului (în latină, în original). Cu două excepții, semnalate la locul cuvenit, toate notele din cuprinsul romanului aparțin traducătoarei.

Pe fresca de pe tavan se treziră divinitățile. Cetele de Tritoni și de Driade, care de pe munți și mări, printre nori de culoarea zmeurei și a ciclamenului, se prăvăleau spre o transfigurată Scoică de aur¹ pentru a slăvi gloria casei Salina, apărură dintr-odată cuprinse de atâta veselie, încât nu mai țineau cont nici de cele mai simple reguli ale perspectivei; și zeii cei mari, Principii între zei, fulgerătorul Jupiter, încruntatul Marte, Venus cea languroasă, care o luaseră înaintea celor mici și mulți, susțineau cu bunăvoie stema albastră cu Ghepardul. Știau că acum, pentru douăzeci și trei de ore și jumătate, vor redeveni stăpânii vilei. Pe pereți maimuțele începură să le dea din nou cu tifla papagalilor.

Dedesubtul acelui Olimp palermitan, până și făpturile muritoare ale casei Salina coborau în grabă din sferele mistice. Fetele își aranjau cutele rochiilor, schimbând ocheade azurii și cuvinte în jargon de pension; de mai bine de o lună, din ziua „răzmeriței“ din 4 aprilie, fuseseră, din prudență, aduse acasă de la mănăstire și regretau paturile cu baldachin și intimitatea colectivă de la mănăstirea Santissimo Salvatore. Băieții mai mici se păruiau deja pentru o imagine a Sfântului Francisc de Paola; primul-născut, moștenitorul, ducele Paolo, simțea nevoia să fumeze și, temându-se s-o facă în fața părinților, își pipăia din când în când tabachera din pai împletit, aflată în buzunar; pe chipul său tras se citea o melancolie metafizică: avusese o zi rea: Guiscardo, roibul irlandez, nu i se păruse în apele lui, iar Fanny nu reușise (sau nu avusese chef?) să-i trimită obișnuitul bilețel de culoarea violetei. La ce bun se mai întrupase atunci Mântuitorul? Cu o semeție temătoare, Princesa își lăsa rozariul să cadă în punga brodată cu pietre de antracit, în timp ce frumoșii ei ochi priveau pe furiș, plini de grijă, la copiii supuși și la soțul tiran către care trupul ei micuț se întindea într-o zadarnică dorință de posesiune amoroasă.

Între timp, el, Principele, se ridica: șocul greutateii sale de uriaș făcea să tremure pardoseala, iar în ochii săi deschiși la

1. Golful Palermo, cunoscut și sub numele de *Conca d'oro*.

culoare se reflectă pentru o clipă orgoliul acestei efemere dovezi a propriei înstăpâniri asupra ființelor și lucrurilor. Acum așază enorma carte de rugăciuni cu coperti roșii pe scaunul care se aflase în fața lui în timp ce se recita rozariul, pune la locul ei batista pe care își îndoise genunchiul, și privirea i se tulbură ușor de nemulțumire la vederea micii pete de cafea care, încă de dimineață, cutezase să întrerupă vastul alb al jilecii sale.

Nu era gras, era doar uriaș și foarte puternic; capul îi atingea (în casele locuite de muritorii de rând) ciucurile de jos al candelabrelor; putea îndoi cu degetele, ca pe o foaie de hârtie, monedele de un ducat, așa că între vila Salina și atelierul unui bijutier era un du-te-vino continuu pentru repararea furculițelor și lingurilor pe care, la masă, mânia lui înăbușită le îndoia deseori în cerc. Aceleași degete știau, de altfel, să fie și cât se poate de delicate când mânuiau și mângâiau, și de asta își amintea, spre regretul ei, Maria Stella, soția lui; iar șuruburile, inelele și butoanele șlefuite ale telescoapelor, lunetelor și „căutătoarelor de comete“, de care observatorul privat de deasupra vilei era plin până la refuz, rămâneau intacte la atingerea lui ușoară. În după-amiaza aceea de mai, razele soarelui la asfințit aprindeau chipul rozaliu al Principelui și părul său de culoarea mierii, care trădau originea nemțească a mamei sale, principesa Carolina, a cărei semeție înghețase, cu treizeci de ani în urmă, indolenta curte a Regatului celor Două Sicilii. Dar în sângele lui dospeau și alte esențe teutonice, mult mai supărătoare pentru el, aristocratul sicilian, în anul 1860, decât puteau plăcea pielea foarte albă și părul blond într-o societate de persoane cu pielea măslinie și părul ca pana corbului, și anume un temperament autoritar, o anumită rigiditate morală, o înclinație spre ideile abstracte, care în cercul molatec al societății palermitane se transformaseră în aroganță capricioasă, infinite scrupule morale și dispreț pentru rudele și prietenii care i se părea că plutesc în derivă pe pragmaticul și leneșul râu sicilian.

Era primul (și ultimul) dintr-o nobilă familie care secole de-a rândul nu știuse nici măcar să-și țină socoteala propriilor cheltuieli și datorii, și avea puternice și reale înclinații spre matematici, pe care le aplicase în astronomie, obținând recunoașterea publică și cât se poate de plăcute bucurii private. E suficient să spunem că în el orgoliul și analiza matematică conviețuiau atât de bine, încât îi dădeau iluzia că astrele ascultă de calculele sale (cum de altfel și păreau să facă) și că cele două mici planete pe care le descoperise (și pe care le numise Salina și Svelto, în cinstea moșiei sale și a unui copoi niciodată uitat) duceau faima casei sale pe pustiiile întinderi dintre Marte și Jupiter, frescele vilei fiind deci mai mult o profeție decât o adulare.

Prins între orgoliul și intelectualismul matern și senzualitatea și nepăsarea tatălui, sărmanul Principe Fabrizio trăia într-o continuă nemulțumire, chiar dacă sub încruntata privire jupiteriană, contemplând ruina clasei sale și a propriei averi fără să miște un deget și fără nici un chef de a remedia situația.

Jumătatea aceea de oră dintre citirea rozariului și cină era unul dintre momentele cele mai puțin iritante ale zilei, iar el îi savura cu câteva ore înainte tihna, chiar dacă îndoielnică.

Bendicò i-o luă plin de neastâmpăr înainte și coborâra amândoi cele câteva trepte care duceau în grădină. Închisă între trei ziduri și o latură a vilei, grădina avea din cauza asta o înfățișare cimiterială, întărită și de valurile de pământ paralele care delimitau șanțurile de irigație și care păreau mormintele unor uriași subțiratici. Pe terenul roșiatic plantele se înălțau într-o dezordine compactă: florile răsăreau unde dădea Domnul, iar șirurile de mirt păreau puse acolo mai mult ca să împiedice pașii decât ca să-i îndrume. În fundul grădinii, o Flora pătată de licheni negri-gălbui își expunea resemnată grațiile mai mult decât seculare; pe laturi două bănci susțineau perne răsucite și matlasate din aceeași marmură cenușie, iar într-un colț aurul unei mimoze își răspândea veselia prematură. Fiecare

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	
de Gioacchino Lanza Tomasi	5
GHEPARDUL	
Partea întâi	31
Partea a doua	70
Partea a treia.	105
Partea a patra	143
Partea a cincea	189
Partea a șasea	209
Partea a șaptea	232
Partea a opta.	244
Sumar analitic	265
Anexe	
<i>Postfață</i>	269
Fragmentul A	274
Fragmentul B: Canțonierul casei Salina	275